

Bessenyei György mint ref. főconsistoriumi titkár. Irta: Zoványi Jenő. Sárospatak, 1909. 8-rétű 42 lap. Ára: K. 2.

Zoványi füzete különnyomat egy nagyobb művéből, mely a magyarországi ref. főgondnokkal foglalkozik. Kiszakított része egy egésznek s ezért megítélésekor az álláspont is, a melyről szól, figyelembeveendő. Ez az álláspont a protestáns egyházé, az egyháztörténet s nem az irodalomtörténet írójáé. Abban, hogy Bessenyeinek, a királynő kegyencének kedvéért meg akarták bontani a ref. egyház kormányzatát, a költőnek jórészt csak *passzív* szerepe volt; a mint hogy Zoványi dolgozatának nem is Bessenyei, a titkár, hanem Beleznai, a főgondnok a hőse. Ez intézkedik, cselekszik, pereskedik; ez áll helyt Bessenyeiéért, az udvarért s viszont (kis részben) egyházáért. Költőnknek csupán állásra volt szüksége, melyből a testőrségtől való távozása után megélhessen s a melynél fogva neki a királynőhöz bejárata legyen. Az állást mások szerezték neki s ő azt elfogadta.

E pontnál kezdődik Zoványi füzetének irodalomtörténeti jelentősége. Bessenyei azért vállalta a főkonszisztórium titkárságát, hogy Bécsben az irodalomnak élhessen. A hivatalára vonatkozó adatok gondos összegyűjtésében s a Bessenyeinek evvel kapcsolatban Szathmári Király Györgyhöz intézett levelei közlésében látjuk a dolgozat irodalomtörténeti becsét. Hogy Zoványi költőnkkel elfogult, az érthető is, de nem is tartozik Bessenyei életírójára, a ki bizonyára jó hasznát látja majd úgy is Zoványi megbízható adatainak.

(Temesvár)

gr.

Philosophiai essayk. Irta: Dr. Bárány Gerő. Budapest, 1910. Lampel Róbert kiadása. 8-rétű 208 lap. Ára 3.50 K.

A XIX. század vége felé s a XX. századnak legelején egészen napjainkig, a népszerűsködő és költeményes bölcsészeti munkák hatása alatt a művelt világ népei, férfiak és nők egyaránt, mohó sietséggel vetették magukat a filozófia tanulmányozására és az előkelőségnek, a szalonszerűségnek egyik lényeges ismertető jele a filozófiában vagy helyesebben mondva, néhány divat-filozófus munkáiban való forgolódás lón. A bölcsészet divat lett, a mint divat volt egy időben a paróka és pásztorjátékok, a Zrinyi-kabát és körmagyar. Korunk szellemi áramlatairól folytatott egyik beszélgetésünk közben igen találóan jegyezte meg valaki, hogy a miként

a XIX. század elején jellegzetes alakja volt Angliának s Anglia hatása alatt az egész Nyugat-Európának az u. n. *literary-gentleman*, éppen úgy kezd jellegzetes alakká lenni napjainkban a filozófiával foglalkozóknak egy külön válfaja, a melyet bátran illethetnénk a *philosophical-gentleman* névvel.

Ez a jelenség egyfelől örvendetes, a mennyiben szélesebb köröknek és rétegeknek figyelme terelődik a bölcsészet felé; mely iránt az érdeklődés nő; terjed a filozófiai gondolkozás, melynek oly nagy híjával van a mi egész tudományos életünk. Örvendetes ez a jelenség, a mennyiben egy bizonyos hiány-érzésnek kifejezője. De másfelől káros is, a mennyiben feltétlenül és szinte szükségszerűen vonja maga után a filozófiai gondolkozásnak elsekélyesedését, a problémáknak tárcza-czikkszerű fejtegetését és megoldását, mely gondolkozóvá avatja a szellemesen csevegőt, a ki tapsért és leereszkedő fejbólintásért a legképtelenebb paradoxonoktól sem riad vissza. Káros ez a jelenség, a mennyiben filozófiai önteltségnek forrása és kútfeje. A *philosophical-gentleman*ek fajtája is igen szeretetreméltó ugyan, de kár, hogy mindenikben több, sokkal több a *gentleman*, mint a *philosophical*.

A *philosophical-gentleman*ek nagy számával találkozunk hazánk szellemi életében is. Tessék csak szétttekinteni napilapjaink hasábjain s figyelemmel kíséрни azokat a nagyhangú „filozófusokat“, kik a pozitívus (!) és progresszívus (!) gondolkozásnak pajzsa alatt pompás megalégedéssel állapítják meg Petőfinek inferioritását, Kant elmaradottságát, Homeros hallatlan merényleteit az izlés ellen és másfelől szuverén mosolylyal veregetik meg a vállát mindenkinek, a ki szerintük „mer“ modern lenni gondolkozásban, művészetben, költészetben egyaránt. Ezt a honi *speciest* még szeretetreméltónak sem állíthatjuk, mert nemcsak a *philosophical* találatik bennök csekélyke mértékkel, hanem a *gentleman* is. A „filozófia“ jelszava alatt soha sem árultak annyi szemérmatlenséget, annyi szubjektív önkényűséget, mint a mennyit a mi fentemlített kulturtényezőink árulnak.

Bárány Gerő is a *philosophical-gentleman*ok közé sorolható. Ezek nemesebb és előkelőbb fajtájához, kik előtt a filozófia nemcsak alkalmas arra, hogy modern mázzal vonja be külsőnket, hanem méltó is, kötelező is arra, hogy komoly odaadással tanulmányozzuk, feladatait meglássuk, azoknak megoldásán erkölcsi komolysággal fáradozzunk és ha munkásai közé állunk, becsületes odaadással dolgozzunk érdekében.

Bárány Gerő érdeklődést mutat a bölcsészet és a bölcséleti világnézet nagy kérdései iránt. Meg is látja a problémákat, de megoldásukban inkább az érzés és sejtelem vezet, mintsem a biztos tudás és világos értelem. A „*Lapozgatás a philosophia történelmében*“ cz. cikke például a gondolkozásnak számos vonását jellemzi találó vonásokkal, de a szétverődést, melyet a bölcsészeti elméletek körében az okság és érték különbsége okoz, megérteni és megértetni nem képes. A világrejtélyek legnehe-

zebbjének az erkölcsi problémát tartja, pedig ez a probléma sok más társával osztja ezt a nehéz sorsot. Miben áll a nehézsége? E kérdésre Bárány Gerőnél feleletet hiába keresünk, pedig éppen ez a kérdés rejti méhében az egész feladatnak megoldását. Hátha az a nehézség, helyes szempontból tekintve, nem is olyan nagy és áthidalhatatlan nehézség!

Bárány Gerő nem bizik túlságosan az emberi értelemnek erejében s ez a kishitűség, a mely igen sokszor a legteljesebb kételkedésig izmosul, nem is engedi, hogy a felvetett kérdéseket az emberi észnek világító fátylaja mellett vizsgálja és vesse bírálat alá. Ő úgy veszi a feladatokat, a mint ezt nekünk a történet nyújtja, nem vévén fontolóra, hátha vajjon a probléma kitűzése sem volt már helyes és elfogadható. A problémák nehézségét élénken érzi; érzi a maga erőinek elégtelenségét is s ez az *érzés* arra készteti, hogy a problémák megoldhatatlanságának állításához folyamodjék, mert „a végső kérdésekre az *értelem* feleletet nem tud adni”. (18. l.) Filozófiai kérdésekben soha sem ajánlatos az érzéstől kérni tanácsot. Bárány pedig minden filozófiai probléma vizsgálatában érzéseit, emotionális hajlamait, nem egyszer percnyi hangulatait követi s ezeknek kényszere alatt vizsgálja azt, a minek megoldására az értelem volt hivatva.

Bárány Gerő érzelmi világának jellemét a pesszimizmus érzése határozza meg. A pesszimizmus azután az ismeret terén skeptícizmussá válik, a melyet alig tör meg olykor-olykor az ismerés lehetőségében való bizalom. Innen van, hogy Bárány Gerő oly szívesen foglalkozik a pesszimizmus kérdésével, a nélkül azonban, hogy törekednék annak lélektani mélységeibe alábocsátkozni s így érteni meg benne azt, a mi esetleg helyeslésre méltó.

Bárány Gerőnek a hangulatok és benyomások iránt rendkívül fogékony lelke nem egyszer elégszik meg olyan felelettel, a milyent a filozófiai elme elfogadni alig lenne képes. Az életnek célját hiába keresi, nem találja sehol, semmiben s végtére is kénytelen budhista bölcsességhez folyamodni, a mikor lelkének egész bizonyosságával állapítja meg: az életnek célja a halál. (67. l.) Ez lehet megoldás, de nem filozófiai megoldás. És valóban, Bárány Gerő sem elégszik meg ezzel a megoldással. Pár lappal odább már legfőbb célznak, illetve legfőbb jónak magát az életet tartja; e célzt ugyan nem látja tisztán, de *sejti* s pár sorral alább a világnak céljául az erkölcsiség megvalósítását hirdeti s erős hittel vallja, hogy a halálon örök élet, örök boldogság, a befejezett tökéletesség vár reánk. A pesszimizmus vagy optimizmus? — felvetett kérdésére ezt a feleletet adja Bárány s felelete lehet megnyugtató annak, a ki *elhiszi*, de nem *meggyőző* semmi esetre sem. Ez az ingadozás jellemzi Báránynak az értékekről való felfogását is, mely az érték gyökerétől a boldogság után való vágyat hirdeti. Bárány nem hiszi, hogy értékeinkben valami állandóság lenne s lelke vígasztalást a tapasztalati világon túl keres: a *megértés* helyébe a *hitet* avatja, mely az optimisztikus felfogásuk legerősebb támasza.

Vigasztalást az *Ember tragédiájának* zárószavaiban keres és talál. De — s ez jellemző Bárány egész felfogására — a végső kérdés mégis csak ez: „Ki vett részt az istenek tanácsában?” S ki biztosít arról, hogy az *Ember tragédiájának* zárószavai valóban a legfőbb lénynek nyilatkozata?

Bárány Gerőnek ismerési skeptizmusával karöltve jár azon meggyőződése, hogy a *hitnek*, a *sejtésnek* segítségével megközelíthetjük a „valódi valóságot.” Keresi az ősválóságot. És a sejtés pedig arra tanítja, hogy a keresett ősválóság hozzánk, emberekhez hasonló, mivel az ember is alkotó része az abszolút lénynek. Az ész helyébe a sejtést ülteti. A sejtésnek világa és bizony, nagyon gyenge világa mellett akar Bárány megoldani olyan kérdéseket, a melyeknek megoldhatatlansága immár világos mindenki előtt. Schopenhauer s a buddhizmus tanai alapján kutat oly megoldások után, a melyek nála is csak újabb s még kétségeskedőbb kérdéssel végződnek.

Ez a skeptizmus, a mely minden szónak igazságában bizonytalanodik, vezeti Bárányt arra a meggyőződésre, hogy legéletbevágóbb kérdéseinkre az értelem feleletet adni nem tud. Ez a skeptizmus akadályozza meg Bárányt abban, hogy csak egységesen kiforrott és a mi a fő, *megalapozott* világnézletet alakítson ki a maga számára. Ilyen egységes és jól megindokolt világnézlet nélkül pedig filozófiai kérdésekre meggyőző feleletet adni nem lehet. A világnézlet megalapozásának első feltétele pedig az, hogy ismeretünknek természetével, alapjaival, törvényeivel jöjjünk tisztába, azaz világnézlet ismeretelméleti alap nélkül polyvára épül. Sejtések, érzések, hajlandóságok vezetése mellett *egységes* és *állandó*, a hangulatok szerint nem változó világrépre szert nem tehetünk. Sem estétikai, sem etikai, sem logikai, sem vallásfilozófiai, sem természetfilozófiai kérdések ismeretelméleti tudás nélkül meg nem oldhatók. Minden filozófiának első alapköveit az ismeretelmélet szolgáltatja. E kövek nélkül építhetünk csillogó fényben úszó metafizikai légvárakat, de a filozófiának sziklaszilárd és biztos épületét fel nem emelhetjük.

Bárány Gerő filozófiai tanulmányai is bizonyosan más feleletet adnának a felvetett problémákra, ha írójuk az ismeretelméleti alapokat meg tudta volna adni minden kérdésnek tárgyalásában. Egy gondolkodni szerető embernek, egy nemesen érző léleknek dolgozatai ezek az essayk, a nélkül, hogy valamely egységes, kiforrott, logikai meggyőződésen alapuló filozófiának lennének megnyilvánulásai és hirdetői, a nélkül, hogy a felvetett problémák tisztázásához a legkisebb mértékben is hozzájárulnának.

(Kolozsvár)

Dr. Bartók György

Kultsár István. 1760—1828. Irta Alapi Gyula. Komárom, 1911. 8-rétű 4 és 51 lap.

Kultsár István egy egyszerű komáromi mesterember fia volt s mikor a nagyvilágot megjárta, gazdag könyvtárát Komárom megye pártfogására bízta s ezzel megalapította a legrégebb nyilvános könyvtárak egyikét. Komárom megye megbecsülte és gondos kegyelettel őrizte a rábizott könyvtárat, de Kultsár gondolatát nem értette meg és nem tudta megvalósítani. Évekig csupán őrzője volt a könyvtárnak, csak a mult század utolsó negyedében kezdett eszmélni, az alapító gondolatára is csak későn eszmélt és csak legutolsó tiz esztendő óta törekszik azt az új idő és Kultsár szellemében megvalósítani. Komáromban már évek óta foglalkoznak a Kultsár-könyvtárt befogadó épület emelésével s azt már a megvalósításig elő is készítették. Kicsinyben és röviden összefoglalva ez a könyvtár története, de ez egyben Kultsár életének is rövid foglalata, jobban mondva a szimbolikus képe. Mert Kultsár hosszú, munkás és hasznos életének a könyvtár alapítása csupán egyik jelentéktelen alkotása volt. Sokkal nagyobb kérdésekkel és gondolatokkal foglalkozott, mint a milyen gyanánt a megyéjének hagyott könyvtárt tekinthetjük. Kultsár a *legelső magyarok* egyike volt, kinek gondolatvilágában a nemzeti művelődés napja fölkelte. Nem volt poéta, bár irogatott, nem volt tudós, bár könyvet adott ki, nem volt politikus, bár táblabíró volt, nem volt társadalmi vezető egyéniség, bár mindig az első sorban állt, nem volt előkelőség, bár maecenás volt, nem volt dúsgazdag ember, bár folyton áldozott, nem volt irányító és agitáló talentum, bár folytonosan izgatott és mindig irányító gondolatokat termelt: Kultsár egy igazán nemes érzésű, szerény, önzetlen és munkás *művelt magyar* volt.

Pap, tanár, nevelő, újságíró, könyvkiadó, színházdirektor, irodalmi és művelődési kérdések fölvetője és tárgyalója, könyvgyűjtő, régiségbúvár és lelkes magyar, — mindez egy személyben a művelt Kultsár. A műveltségről még ma is meglehetősen hibás fogalmak keringenek a magyar életben, részben olyanok, a melyek külsőségekre (életmód, szereplés, vagyon), részben olyanok, a melyek pusztán az ismeretekre (képzettség, világlátottság) vagy a modorra (a társadalmi élet és érintkezés) vonatkozó megfigyeléseken alapulnak. Az ismeretek és az érvényesülés tudománya, a vagyon és tapasztalás, az élnitudás és a jó társaság *eszmény* és *erkölcs* nélkül nem műveltség, csupán annak máza. Kultsárban a „nemzeti nagy lét“ emlékével az elesett nemzet nagygyá tétele eszménye találkozott s az elbusulás fájalmát reménységgel csillapította. A *régiség* és *nagyság* dicséretére és igazolására előszóllította Mikes Kelemen és a műveltség és haladás biztosítására ujságot alapított. Az Akadémia, a Színház, a Tud. Gyűjtemény, a Kultsár-kódex, a komárommegyei könyvtár, eleink emlékeinek és munkáinak kiadása, a kortársak művelése mindez egybe-

folyt a művelt Kultsár lelkében. Ő a nemzeti nagyságot történelmi háttér és a műveltség hatalmába vetett mély meggyőződés nélkül el sem tudta képzelni. Lelkében egy gondolat élt: a magyarnak vissza kell vívnia régi nagyságát, e küzdelemnek egyetlen eszközét ismerte: a műveltségnek mindent döntő hatalmát. Ez tette szívóssá és fáradhatatlanná, ötlelessé és vállalkozóvá, önzetlenné és szerénynyé — úgy, hogy kevés hasznosabb és önzetlenebb magyart ismerhetünk nálánál még saját korában is, mely az önzetlen hazafiaknak egész seregét teremtette. Fáy Andrással tudnám csak egy sorba állítani, a ki éppen úgy a tettek és az önzetlenség embere volt, mint Kultsár.

Pestet irodalmi és politikai középponttá tenni, ujságirodalmat teremteni, régi íróinkat megszólaltatni, új íróinkat támogatni, színhazzal nyelvet, hazafiságot és irodalmat, ujsággal politikát, recenzióval izlést és akadémiával tudományt, könyvtárral műveltséget teremteni, szolgálni, ébrentartani vagy művelni: mindez Kultsár programja volt s mindebből egy művelt lélek akarata és élete folyásából egy szerény magyar önzetlensége sugározik elő.

Kultsár hosszú élete azonban nem végződött a sirhalomnál. Az Akadémia, a tudományos- és szépirodalom, az ország fővárosává lett Budapest, az államalkotó magyar nyelv, a szédületesnek indult sajtó és a ma Budapesten tíz köszínházban játszó magyar színművészet mind-megannyi diadala Kultsár életének. Ezek sorában szülőföldje könyvtára fölépülésével dátuma szerint legutolsó gondolatát valósítja meg.

Alapi kötete e gazdag életnek szeretettel foglalkozó rajza. Kár, hogy Kultsár életének inkább külsőségeivel foglalkozott, lelkével, eszményeivel, korával nem tudott mélyebben összeforrni.

(Kolozsvár)

—rd—

Könyvtári címjegyzék. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa kiadásában a népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke jelent meg. A 2566 számot magában foglaló jegyzék összeállításában s a tájékoztató jegyzetek megírásában a Tanács negyven szakember közreműködését kérte ki. A jegyzék összeállítása *Ferenczi Zoltán* elnöksége alatt működő bizottság által megállapított elvek szerint történt és a beérkezett anyagot, továbbá a részletes név-, cím- és tárgymutatókat dr. *Gulyás Pál* végezte, illetőleg készítette. Az anyag két nagy csoportba (szépirodalmi és ismeretterjesztő rész) van sorozva. A szépirodalmi rész négy, az ismeretterjesztő anyag pedig tizenegy osztályon belül hetvenkét szakra oszlik. Függelékül közli az Országos Tanács kész könyvtárai mintajegyzékeit. Bolti ára vászonkötésben öt korona.
